

POSTUPAK ZA DAVANJE DOZVOLE ZA SKLAPANJE BRAKA MALOLETNIH LICA U REPUBLICI SRBIJI

Jelena Rakić

Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment „Konstantin Veliki“

Niš, Republika Srbija

jelena.rakic@konstantinveliki.edu.rs

Apstrakt

Zaključenje braka predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava i kao takvo pripada svakom čoveku. Zakonski posmatrano brak nije samo suživot dve osobe već je za zaključenje punovažnog braka potrebno i ispunjenje određenih uslova koji su predviđeni odredbama Porodičnog zakona. S tim u vezi brak se može zaključiti između dve osobe različitog pola koje su punoletne i koje svojom slobodnom voljom žele da stupe u bračnu zajednicu radi stvaranja zajednice života kroz svečanu formu sklapanja braka. Ipak, ukoliko se radi o licima koja se već nalaze u braku ili nisu sposobna za rasuđivanje ili između njih postoji krvno, tazbinsko ili adoptivno srodstvo, odnos starateljstva ili nisu dostigla određenu zakonom propisanu starosnu dob možemo govoriti o bračnim smetnjama od kojih su neke neotklonjive, dok su druge otklonjive. Maloletstvo kao bračna smetnja ima za cilj da zaštiti lica koja nisu navršila 18 godina života s obzirom na to da se polazi od pretpostavke da još uvek nisu dostigla nivo psihofizičke zrelosti da bi na adekvatan način mogla da odgovore dužnostima bračnog života. Međutim, maloletstvo je otklonjiva bračna smetnja što znači da maloletna lica koja žele da stupe u brak to mogu i učiniti ukoliko u vanparničnom postupku dobiju dozvolu za stupanje u brak.

Ključne reči: brak, maloletnički brak, dozvola za stupanje maloletnika u brak, dispencijacija, vanparnični postupak

JUDICIAL PROCEDURE FOR GRANTING CONSENT TO THE MARRIAGE OF MINORS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

The conclusion of marriage represents one of the fundamental human rights and, as such, belongs to every individual. From a legal standpoint, however, marriage is not merely the cohabitation of two persons; rather, the formation of a valid marriage requires the fulfillment of specific conditions prescribed by the provisions of the Family Law. Accordingly, marriage may be contracted between two persons of opposite sex who have attained the age of majority and who, by their free and voluntary will, intend to enter into a marital union for the purpose of establishing a shared life community through the formal solemnization of marriage. Nevertheless, impediments to marriage arise in cases where individuals are already married, lack legal capacity to act, are related by blood, affinity, or adoptive kinship, stand in a guardianship relationship, or have not reached the legally prescribed minimum age. Such impediments may be either irremovable or removable. The impediment of minority seeks to

protect persons under eighteen years of age, based on the presumption that they have not yet achieved the necessary psychophysical maturity to adequately assume the duties and responsibilities of marital life. However, minority constitutes a removable impediment, meaning that minors wishing to marry may do so if they obtain authorization through a non-contentious legal procedure.

Keywords: marriage, minor marriage, authorization for a minor to marry, dispensation, non-contentious procedure

UVOD

Kada govorimo o braku zapravo govorimo o jednom u nizu osnovnih ljudskih prava koje pripada svakom čoveku. Brak predstavlja osnov tradicionalne porodice i jedan je od ključnih pravnih instituta koji uređuje porodične odnose. Iako savremena porodica nije zasnovana isključivo na bračnoj zajednici, brak i dalje ostaje najzastupljeniji oblik porodičnog života, naročito zbog svoje pravne dimenzije koja supružnicima obezbeđuje određena prava i obaveze. Prema važećem Porodičnom zakonu Republike Srbije, brak je zakonom uređena zajednica između muškarca i žene, zasnovana na slobodnoj, ozbiljnoj i pravno relevantnoj izjavi volje oba supružnika, uz ispunjenje propisanih uslova. Pored pozitivnih pretpostavki za zaključivanje punovažnog braka, zakon propisuje i bračne smetnje, koje sprečavaju zaključenje braka. Posebnu pažnju u ovom radu posvećuje se sklapanju braka maloletnih lica, koje je kroz istoriju smatrano nepoželjnim, ali ipak zakonski moguće pod određenim uslovima i dozvolama. Iako živimo u savremenom društvu koje prepoznaje posledice koju mogu nastati po maloletna lica koja stupaju u brak ipak, maloletnički brakovi i dalje opstaju.¹ Iz tog razloga važno je sagledati pozitivnopravne mogućnosti za zaključenje punovažnog braka među maloletnim licima. Postupak za davanje dozvole maloletnim licima za stupanje u brak ima dugu pravnu tradiciju u Srbiji, sa korenima u različitim zakonodavnim aktima od Srpskog građanskog zakonika do savremenog Porodičnog zakona i Zakona o vanparničnom postupku. Ovaj postupak ima za cilj da utvrdi psihofizičku zrelost maloletnog lica i njegovu sposobnost za ostvarivanje prava i obaveza iz braka, uzimajući u obzir okolnosti koje mogu uticati na trajanje i stabilnost bračne zajednice. Cilj rada je da analizira uslove za sklapanje braka sa posebnim osvrtom na postupak za davanje dozvole maloletnim licima, kao i da pruži pregled pravnih normi koje regulišu ovu

¹ Prema globalnim podacima preko 650 miliona žena stupilo je u brak pre svoje 18.godine (UNICEF, 2018, str. 2). Kada pogledamo statističke podatke za Srbiju dolazimo do neuporedivo manjeg broja maloletničkih brakova s obzirom na to da se radi samo o jednoj zemlji u jednom konkretnom periodu. Ipak, smatramo da je podatak prema kome je u period od 2019. zaključno sa decembrom 2024. godine 1162 deteta bilo u braku svakako je uznemirujuć (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2024, str. 4). Prema dostupnim podacima tokom 2019. godine u braku je bilo 174 deteta. U 2020.godini taj broj je povećan na 191 dete, 2021. godine imamo najviši broj maloletničkih brakova čak 235, dok u narednim godinama taj broj opada. Tako su 2022. godine zabeležena 203 maloletnička braka, tokom 2023. taj broj iznosio je 192, dok u 2024. godini imamo podatak za 117 maloletničkih brakova (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2024, str. 4).

oblast. Time se nastoji doprineti boljem razumevanju pravnog okvira koji štiti interese maloletnih u okviru bračne zajednice i ukazati na izazove koje ovakva regulativa nosi u savremenom društvu.

PORODIČNOPRAVNO UREĐENJE (MALOLETNIČKOG) BRAKA U SRBIJI

Najvažniji osnov tradicionalne porodice nesumnjivo je brak. Iako savremena porodica nema za svoj isključivi osnov brak svakako da je brak i dalje učestaliji oblik porodice u poređenju sa vanbračnim zajednicama. Ono što, čini se, i u modernom društvu češće opredeljuje parove na bračnu zajednicu jeste njena pravna komponenta. S tim u vezi brak predstavlja pravni akt, ugovor između dva lica iz koga za njih nastaju određena prava i obaveze (Ponjavić, 2007. str. 66). Prema jednoj obuhvatnoj definiciji „brak je priznata i uređena trajna zajednica jednog muškarca i jedne žene, zaključena u svečanoj formi, po njihovom slobodnom pristanku, raskidljiva samo u slučajevima predviđenim zakonom“ (Bakić, 1988, str. 82). Takođe, Porodični zakon² (u daljem tekstu: PZ) članom 3, stavom 1 definiše brak kao zakonom uređenu zajednicu koja postoji između muškarca i žene. Shodno navedenim definicijama proizilazi da je za zaključenje braka neophodno ispunjenje određenih uslova (Radovanov, 2012, str. 425). Uslovi za zaključenje punovažnog braka, koji proizilaze i prethodno navedene definicije, propisani su odredbama PZ. Prema članu 16 PZ brak se sklapa radi ostvarivanja zajednice života između supružnika tako što oni izjavljuju volju za stupanjem u brak pred matičarem (čl. 15). Na osnovu sadržine navedenih odredbi jasno proizilazi da se prema PZ brak ne može sklopiti ukoliko nisu ispunjene pretpostavke za punovažnost braka koje se odnose na to da u brak stupaju lica različitog pola koja su svoju volju za zaključenjem braka izjavila pred zakonom određenim licem a to je matičar. Dakle, zakonodavac se opredelio za heteroseksulane brakove vodeći se biološkim predispozicijama za dobijanje dece što svakako predstavlja jedan od ciljeva bračnih partnera koji nije nužan ni za postojanje punovažne bračne zajednice kao ni za njeno zdravo funkcionisanje. Pored navedenog zakonodavac propisuje obavezu supružnika da svoju volju za zaključenje braka izjave pred nadležnim organom. Izjavljena volja u slučaju zaključenja punovažnog braka mora biti pravno relevantna što znači da mora biti izjavljena u usmenom ili pisanom obliku pri čemu se isključuju konkludentne radnje.³ Pored toga izjavljena volja mora biti stvarna, a ne simulovana, mora biti ozbiljna što isključuje neozbiljnu volju ili onu koja je izjavljena u šali, a izjave oba supružnika moraju biti afirmativne i date jednovremeno, sukcesivno u određenom trenutku vremena (Mladenović & Panov, 2003, str.117; Ponjavić, 2007, str. 84; Ponjavić & Vlašković, 2019, str. 102). Kada je u pitanju izjava volje moglo bi se postaviti pitanje ličnog prisustva oba supružnika prilikom zaključenja braka.

² Sl. glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

³ U onim slučajevima kada jedan od supružnika ne poznaje jezik ili kada se radi o supružniku koji zbog svojih fizičkih nedostataka svoju volju ne može izraziti usmeno ili pismeno, onda se određuje tumač koji će obaviti komunikaciju sa tim supružnikom (Draškić, 2015, str. 76-77).

Pravilo je da zaključenje braka podrazumeva prisustvo oba supružnika ovom svečanom i formalnom činu, ali postoji izuzetak od opšteg pravila. Naime, brak može biti zaključen uz fizičko prisustvo jednog supružnika i punomoćnika drugog supružnika o čemu odlučuje nadležni organ budući da je to diskreciono pravo organa uprave (Presuda Saveznog vrhovnog suda UŽ. 3733/57 od 28. juna 1957. god.). Dalje, brak se zaključuje kako bi se ostvarila zajednica života supružnika što znači da bi brak koji je zaključen iz neke druge pobude bio samo gola forme bez svoje suštine te se smatra ništavim. Poslednja među pretpostavkama za punovažnost braka je zakonska forma. Ovde se radi o formi *ad solemnitam* koja je nužni element zaključenja braka što dalje znači da izostanak svečane forme ujedno znači i nepostojanje punovažnog braka. Pored navedenih pozitivnih pretpostavki za punovažnost braka PZ propisuje i negativne pretpostavke, tj. bračne smetnje. Članovima 17 do 24 PZ kao bračne smetnje navode se: bračnost, nesposobnost za rasuđivanje, krvno srodstvo, adoptivno srodstvo, tazbinsko srodstvo, starateljstvo i maloletstvo. Bračnost kao bračna smetnja podrazumeva da lice koje se već nalazi u braku ne može sklopiti punovažan brak dok postojeći brak ne prestane da postoji donošenjem sudske odluke. U ovom slučaju govorimo o neotklonjivoj bračnoj smetnji koja se na novonastali brak odražava tako što ga čini apsolutno ništavim. Članom 18 PZ propisano je da lice koje je nesposobno za rasuđivanje ne može sklopiti brak. Kada govorimo o nesposobnosti za rasuđivanje možemo navesti dve vrste ove nesposobnosti. Prva od njih je apsolutna nesposobnost za rasuđivanje koja se javlja kod duševno obolelih ili zaostalih lica ili lica koja se recimo nalaze u komi i nisu ni na koji način sposobna da rasuđuju. Drugu vrstu nesposobnosti za rasuđivanje nalazimo kod lica koja nisu sposobna da shvate značaj svojih reči, tj. svoje izjavljene volje što može biti uzrokovano duševnom bolešću, odnosno zaostalošću, senilnošću ili usled somatskih oboljenja kao i usled povreda mozga ali i usled dejstva alkohola ili psihoaktivnih supstanci (Draškić, 2015, str. 89). Nesposobnost za rasuđivanje utvrđuje se u postupku te donošenjem sudske odluke. Kada je u pitanju nesposobnost za rasuđivanje govorimo o smetnji koja dovodi do apsolutne ništavosti braka. Međutim, nesposobnost za rasuđivanje može biti i relativna bračna smetnja pod uslovom da je lice brak sklopilo kao nesposobno za rasuđivanje ali u nekom momentu dok bračna zajednica traje ono stekne sposobnost za rasuđivanje. Zakonodavac propisuje i srodstvo kao bračnu smetnju u koje se svrstavaju krvno, adoptivno i tazbinsko srodstvo. Krvno srodstvo predstavlja biološku vezu onih lica koja potiču jedno od drugog što bi bila prava linija kao i onih lica koja dele zajedničkog pretka što bi bila pobočna linija (Draškić, 2015, str. 90; Ponjavić, 2007, str. 93). Prema članu 19 PZ zabranjeno je sklapanje braka između lica koja se nalaze u krvnom srodstvu u pravoj liniji, dok se kod srodnika u pobočnoj liniji krvnog srodstva zabrana vezuje za rođenog brata i sestru, brata i sestru po ocu ili majci, strica i sinovica, ujaka i sestrčinu, tetku i bratanca, tetku i sestrću, decu rođene braće i sestara kao i decu braće i sestara po ocu ili majci. Krvno srodstvo se može posmatrati kao neotklonjiva bračna smetnja ali i kao relativna bračna smetnja s obzirom na to da zakon taksativno navodi krvne srodnike između kojih zabranjuje bračnu zajednicu. Kada govorimo o tazbinskom srodstvu kao bračnoj smetnji govorimo o bračnoj smetnji zbog koje je brak apsolutno ništav, ali je ovo smetnja koja je otklonjiva budući da tazbinskim srodnicima u postupku

pred sudom može dati dozvola za zaključenje braka ukoliko za to postoje opravdani razlozi. Prema članu 21 PZ brak se ne može sklopiti među tazbinskim srodnicima u prvom stepenu prave linije koje zakon taksativno i navodi a to su: svekar i snaha, zet i tašta, očuh i pastorka te maćeha i pastorak. Zakonodavac predviđa i srodstvo po usvojenju kao bračnu smetnju i to na isti način kao kada je u pitanju krvno srodstvo (PZ, čl. 20). Bez obzira na to što kod adoptivnog srodstva ne postoji biološka povezanost srodnika zakonodavac ovu smetnju izjednačava sa krvnom budući da je ona pandan krvnom srodstvu jer je pravni odnos između usvojenika i usvojioca i ostalih srodnika po pravoj liniji identičan onoj koja postoji između krvnih srodnika u pravoj liniji. Članom 22 PZ zabranjeno je zaključenje braka između staratelja i šticećenika sve dok starateljstvo postoji. U ovom slučaju radi se o neotklonljivoj bračnoj smetnji koja dovodi do apsolutne ništavosti braka ali je i privremenog i relativnog karaktera budući da se odnosi samo na staratelja i šticećenika koji nakon prestanka starateljstva mogu zaključiti brak. Poslednja među bračnim smetnjama a od značaja za naš rad jeste bračna smetnja koja se odnosi na starosnu dob supružnika, tj. maloletstvo. Tako je članom 23 propisano da brak mogu sklopiti lica koja su navršila 18 godina s tim što uz postojanje opravdanih razloga ova smetnja može biti otklonjena sudskim putem u vanparničnom postupku. Zakonska odredba prema kojoj samo punoletna lica mogu zaključivati punovažni brak vezuje se za sticanje psihofizičke zrelosti koja se pretpostavlja kod lica koja su navršila 18 godina života te u toj starosnoj dobi stiču i poslovnu sposobnost kao i sposobnost za zaključenje braka. U vezi sa ovom bračnom smetnjom mora se uzeti u obzir da je PZ postavio donju starosnu granicu u slučaju dispencije tako da brak ne može sklopiti lica koje je mlađe od 16 godina.

POSTUPAK ZA DAVANJE DOZVOLE ZA SKLAPANJE BRAKA MALOLETNIH LICA U SRBIJI

Zakonsko regulisanje punovažnosti maloletničkih brakova na našem području ima dugu istoriju iako je tokom te istorije smatrano nepoželjnim, ali svakako poželjnijim načinom od vanbračne zajednice koja se tek u srpskom zakonodavstvu 21. veka gotovo izjednačila sa bračnom zajednicom. S tim u vezi u ovom delu rada osvrnućemo se na poimanje bračne zajednice tokom srpske istorije i sagledati mogućnosti za zaključenje punovažnog braka među licima od kojih je jedno maloletno, odnosno kada su maloletna oba buduća supružnika. Nakon analize prethodnih zakonodavnih rešenja upustićemo se u analizu pozitivnih odredbi koje se odnose na postupak za davanje dozvole maloletnim licima za stupanje u brak.

Istorijski osvrt na postupak za davanje dozvole za sklapanje braka maloletnih lica u Srbiji

Sagledavanje zakonskog regulisanja maloletničkih brakova možemo početi od Srpskog građanskog zakonika koji članom 60 propisuje „prava i dužnosti supružnika proističu iz braka, koji se između dva lica raznoga pola zaključuje i venčanjem čez sveštenika po propisu pravoslavne crkve svršuje, počem se ona pred dva ili tri svedoka izjasne, da žele nerazlučno živeti zavetujući se ujedno na vekovečovitu ljubav i nenarušivu vernost“. Iz navedene odredbe proizilazi da je Srpski građanski

zakonik priznavao nadležnost crkve za sklapanje braka (Cvejić-Jančić, 2009, str. 66). Navedena odredba jasno ističe da se brak može sklopiti samo između dva lica suprotnog pola, ali njome nije obuhvaćena starosna dob kao eventualna smetnja za sklapanje punovažnog braka. Ipak, nedoumica koja bi mogla nastati iz ovako formulisane odredbe otklonjena je članom 69 kojim se navode lica koja ne mogu stupiti u brak te je stavom 3 propisano da u brak ne može stupiti mladoženja koji nije navršio 17 godina kao i devojka koja nije navršila 15 godina, kao i momak i devojka koji su navršili 18 godina života ukoliko nisu dobili dopuštenje od roditelja ili staratelja osim u slučaju kada dobiju dozvolu od nadležne vlasti.⁴ Međutim, ukoliko muškarac i žena koji ne ispunjavaju uslov vezan za starosnu dob, tj. imaju ispod 18, odnosno 15 godina mogu dobiti „razrešenje od nadležnog Arhijereja učinjenog“ u kom slučaju možemo govoriti o dispencaciji poznatoj u savremenom pravu. Uzevši u obzir da su se prema Srpskom građanskom zakoniku pod maloletnim licima podrazumevala ona lica koja nisu navršila 21 godinu života, pri čemu se pravi razlika između male dece koja nisu navršila 7 godina, nedorasle dece koja nisu navršila 14 godina i dorasle dece koja su navršila 14 godina, ali nisu navršila 21 godinu (čl. 37), onda možemo zaključiti da je ovim zakonom izuzetno data mogućnost dorasloj deci da stupe u brak što bi bio pandan starijim maloletnim licima u savremenom pravu. I u periodu nakon Prvog svetskog rata maloletna lica nisu imala mogućnost da zaključe bračnu zajednicu ukoliko nisu dobili dozvolu za njeno zaključenje. Tako je Zakonom o sudskom vanparničnom postupku Kraljevine Jugoslavije⁵ propisan postupak za davanje dozvole za stupanje u brak kada se radi o maloletnim licima. Članovima od 156 do 158 propisano je da postupak može biti pokrenut kako od strane maloletnog lica tako i od strane oca ili staraoca kao i od bližih srodnika. Pored navedenih lica postupak može pokrenuti i lice s kojim maloletnik želi da zaključi brak pod uslovom da to već nije učinjeno od strane oca tog lica ili njegovog staratelja. Prilikom vođenja postupka za dobijanje dozvole za stupanje u brak moralo se utvrditi da li je roditelj ili staratelj dao svoj pristanak za zaključenje braka budući da je od pristanka navedenih lica zavisilo i vreme kada će maloletno lice stupiti u brak. S tim u vezi ako je pristanak dat od strane roditelja ili staratelja onda se u brak moglo stupiti i pre pravosnažnosti rešenja, dok ukoliko pristanka nije bilo onda se moralo čekati da rešenje postane pravosnažno (Stanković, 1982, str. 198). Nakon Drugog svetskog rata donet je Osnovni zakon o braku (u daljem tekstu: OZB)⁶ kojim je propisano da maloletno lice izuzetno može zaključiti brak uz dozvolu koja će uslediti nakon postupka pred nadležnim organom. U postupku pred nadležnim organom ocenjuje se bračna zrelost maloletnog lica koje

⁴ Pored maloletstva kao bračne smetnje Srpski građanski zakonik propisuje i da brak ne može biti zaključen ako se radi o muškarcu i ženi koji se već nalaze u braku ili se radi o osobama koje su “nesposobne i nemoćne za dužnosti bračne”, ili su u pitanju ludi i besomučni, ili se radi o licima koja su otmicom naterana na brak, ili u brak ulaze zbog straha, ili ako se radi o prevari koja se odnosi na ličnost, ili se radi o licima koja se nalaze na izdržavanju kazne. Takođe, brak nije dozvoljen između hrišćana i nehrišćana, između srodnika u stepenima srodstva koje crkva zabranjuje i lica koja su osuđena zbog “međusobnog brakolomstva” (čl. 69).

⁵ Službene novine, br. 178-XLVII, od 24. jula 1934. godine.

⁶ Sl. list FNRJ, br. 29/46.

želi da zaključi brak budući da će je ona nužna pretpostavka za zasnivanje kako to navodi Stanković (1982, str. 198) „normalne bračne zajednice“. Odredbe OZB koje su se odnosile na zaključenje braka među maloletnim licima sadržale su i procesna pravila te je tako bilo propisano da predlog za dobijanje dozvole za stupanje u brak podnosi lice koje želi da zaključi brak a nije navršilo 18 godina života (čl. 21). Kao što možemo videti iz navedene odredbe zakon precizira donju starosnu granicu za zaključenje punovažnog braka, međutim ne određuje donju starosnu granicu za maloletna lica koja traže dozvolu za zaključenje braka. Ovo je u praksi dovelo do toga da se dispencijacija dozvoljavala i licima mlađim od 14 godina (Ponjavić, 2007, str. 90). Kako bi se jasno utvrdila donja starosna granica Vrhovni sud Jugoslavije doneo je uputstvo (SU 165/49:105-112) kojim se kao minimalna starosna dob predviđa navršenih 14 godina života. Predlog se podnosio sudu u usmenoj ili pismenoj formi pri čemu je sadržinski trebalo da ispunjava propisane uslove kao što je ime i prezime predlagača, njegovo zanimanje i starosna dob, mesto stanovanja kako predlagača tako i njegovih roditelja ili staratelja kao i ostale podatke na osnovu kojih se precizno može utvrditi identitet predlagača. Osim navedenog, predlog je morao da sadrži i okolnosti zbog kojih se traži dozvola za zaključenje braka kao i dokaze o tim okolnostima (Stanković, 1982, str. 201). Pravo na žalbu pripadalo je kako maloletnom licu koje je tražilo dozvolu za stupanje u brak tako i njegovim roditeljima ili staratelju ali i javnom tužiocu kome se dostavljao primerak predloga za dobijanje dozvole za stupanje u brak (Stanković, 1982, str. 201-202). Donošenje Zakona o braku⁷ iz 1974. godine nije donelo bitne promene u odnosu na OZB. Naime, kada je u pitanju postupak za dobijanje dozvole za stupanje u brak maloletnih lica odredbe pomenutog zakona bile su šture i nejasne što je u ovim postupcima zahtevalo kombinovanu primenu novog Zakona o braku i pravila koja su važila pre njegovog donošenja. Godine 1980. donet je Zakon o braku i porodičnim odnosima (u daljem tekst: ZBPO)⁸ kojim je u članu 49 uređeno dobijanje dozvole za stupanje u brak doduše, ne u punoj meri, ali su se u odnosu na nedostatke pre svega nepostojanja Zakona o vanparničnom postupku, primenjivala rešenja iz prethodnog perioda. Prema odredbama ZBPO, postupak za dobijanje dozvole za sklapanje braka moglo je pokrenuti samo maloletno lice koje želi da zaključi brak. Predlog se predavao usmeno ili pismeno s tim što je usmeni, odnosno pismeni zahtev morao biti podnet od strane maloletnog lica lično (čl. 49, st. 2). Tokom postupka saslušavao sa kako maloletnik tako i njegovi roditelji i budući supružnik. Takođe, propisano je i da organ starateljstva mora učestvovati u postupku u smislu davanja svog mišljenja što je važno i za zdravstvenu ustanovu. Prvostepeni postupak okončavao se donošenjem rešenja kojim se odobrava ili odbija dozvola za stupanje u brak. Pravo na žalbu pripadalo je maloletnom licu koje je podnelo predlog, njegovim roditeljima ili staratelju kao i organu starateljstva.

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da su maloletnički brakovi tokom istorije u Srbiji načelno smatrani nepoželjnim i zbog toga je maloletstvo propisivano kao bračna smetnja, ali se sklapanje punovažnog braka među licima od

⁷ Sl. glasnik, br. 52/74.

⁸ Sl. glasnik, br. 22/80.

kojih je jedno ili oba maloletno ipak moglo desiti i to putem dispencije koja je u nekom periodu bila sadržana u odluci crkve, a kasnije donošenjem sudskih odluka.

Postupak za davanje dozvole za stupanje u brak maloletnih lica de lege lata

Kao što smo već naveli u prethodnom delu rada prema odredbama Porodičnog zakona sklapanje braka između maloletnih lica, bez obzira na to da li su oba lica maloletna ili je to samo jedno od njih, moguće je pod uslovom da je maloletno lice dostiglo takav nivo psihofizičke zrelosti na osnovu koje bi se opravdano moglo pretpostavljati da je sposobno da vrši prava i dužnosti u braku. Dakle, stepen psihofizičke zrelosti se ne može i ne sme pretpostavljati već ga je neophodno utvrditi pred sudom. U slučaju davanja dozvole za stupanje maloletnih lica u brak⁹ vodi se vanparnični postupak. Za vođenje ovog postupka nadležan je osnovni sud a mesna nadležnost se određuje prema prebivalištu lica koja žele da sklope brak, tj. prema prebivalištu ili boravištu predlagača. Dalje, ako brak žele da sklope dva lica koja su maloletna onda će se mesna nadležnost odrediti prema prebivalištu ili boravištu jednog od predlagača (Zakon o vanparničnom postupku¹⁰, čl. 80 – u daljem tekstu: ZVP). U slučaju davanja dozvole za stupanje u brak postupak se pokreće predlogom onog lica koje ne ispunjava zakonske uslove za zaključenje punovažnog braka, tj. onog lica koje je maloletno, ali je navršilo 16 godina života. Ukoliko su oba lica koja žele da stupe u brak maloletna, onda govorimo o dva lica koja ne ispunjavaju zakonske uslove za zaključenje punovažnog braka te se u tom slučaju postupak za davanje dozvole za stupanje u brak pokreće zajedničkim predlogom. Na osnovu navedenog proizilazi da se maloletna lica, odnosno maloletno lice koje želi da dobije dozvolu za sklapanje braka naziva predlagačem. Kako se postupak za dobijanje dozvole za sklapanje braka pokreće predlogom, odnosno zajedničkim predlogom lica koja ne ispunjavaju uslov za zaključenje punovažnog braka tako se članom 81 ZVP bliže određuje sadržina navedenog predloga. S tim u vezi predlog nužno sadrži podatke o licima koja žele da zaključe brak, zatim činjenice na kojima se predlog zasniva kao i dokaze o tim činjenicama. Budući da se ovaj postupak vodi u odnosu na jedno ili oba maloletna lica predlog mora da sadrži i podatke o roditeljima onog lica koje je maloletno. Činjenica da se postupak za dobijanje dozvole za sklapanje braka pokreće od strane maloletnog lica

⁹ Kada govorimo o zaključenju braka ovaj postupak regulisan je PZ čl. 292 – 304. Tako je ovim zakonom propisano da se zahtev za stupanje u brak podnosi u usmenoj ili pismenoj formi matičaru u onoj opštini u kojoj budući supružnici žele da zaključe brak. Kada se kao podnosioci zahteva javljaju maloletna lica ili ukoliko je jedno od njih maloletno, matičar je u obavezi da im saopšti da nisu ispunjeni uslovi za sklapanje punovažnog braka, što je u ovom slučaju maloletstvo. Dalje, matičar će ih uputiti na osnovni sud u mestu prebivališta i poučiti ih da pred istim sudom moraju da podnesu predlog za dobijanje dozvole za stupanje u brak. Ukoliko sud donese rešenje kojim se daje dozvola za stupanje u brak maloletnog lica onda se ista lica ponovo obraćaju matičaru koji ima obavezu da proveriti sve elemente od kojih zavisi punovažnost braka koje smo već naveli u prethodnom delu rada. Ovo je posebno važno sa stanovišta otklanjanja svake sumnje da se radi o ugovorenom braku, fiktivnom braku, da je u pitanju trgovina decom i slično (Krstinić et al., 2024, str. 11).

¹⁰ Službeni glasnik SRS, br. 25/82 i 48/88 i Sl. glasnik RS, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 - dr. zakon i 14/2022.

jasno ukazuje na to da za sklapanje braka između dva lica od kojih je jedno ili oba maloletno ne zavisi niti može zavisiti od volje i saglasnosti roditelja, odnosno staratelja, ali će sud njihove iskaze uzeti u obzir prilikom formiranja mišljenja što će na kraju postupka rezultirati donošenjem rešenja kojim se dozvoljava ili odbija sklapanje braka maloletnog ili maloletnih lica. S tim u vezi prilikom saslušanja roditelja sud će svoje mišljenje zasnivati na onim činjenicama od kojih zavisi buduća egzistencija maloletnog ili maloletnih lica koja žele da sklope brak. Shodno navedenom sud bi trebalo da utvrdi da li će potencijalni maloletni supružnici dobiti pomoć svojih roditelja a koja pomoć se može odnositi na mesto stanovanja, tačnije da li bi maloletni supružnici imali gde da žive nakon stupanja u bračnu zajednicu, da li bi imali materijalnu pomoć ili bilo koji drugi vid pomoći koji bi bio od značaja za maloletne supružnike (Počuča et al., 2025, str.16). Pored navedenog prilikom saslušanja roditelja sud će pažnju obratiti i na njihovo mišljenje o izraženoj želji svog maloletnog deteta da stupi u bračnu zajednicu, tačnije da li je njihov odnos prema braku pozitivan i podržavajuć ili obeshrabrujuć, odnosno da li na negativan ili pozitivan način ostvaruju uticaj na donošenje odluke svog maloletnog deteta o zaključenju braka (Počuča et al., 2025, str. 16). Kada je u pitanju saslušanje roditelja ZVP članom 82, stavom 2 propisuje da se neće saslušati roditelj koji je lišen roditeljskog prava. U slučaju da jedan od roditelja ne vrši roditeljsko pravo i za to nema opravdan razlog onda će saslušanje tog roditelja zavisiti od slobodne ocene suda. Osim što vrši saslušanje roditelja, sud saslušava i maloletno lice koje je podnelo predlog za dobijanje dozvole za sklapanje braka. Saslušanje maloletnog lica obavlja se u odsustvu drugih učesnika (ZVP, čl. 82, st. 3). Saslušanje maloletnog lica koje želi da zaključi brak mogli bismo okarakterisati kao jedan od najznačajnijih dokaza budući da se radi o dokazu koji će bitno uticati na dalji tok života lica u odnosu na koje se u krajnjoj liniji i donosi rešenje. Stoga, sud prilikom izvođenja ovog dokaza mora biti veoma pažljiv prilikom procene da li maloletno lice zaista želi da zasnjuje bračnu zajednicu, tačnije da ne postoji mana volje¹¹ kao i da li se isto lice nalazi u stanju psihofizičke zrelosti na osnovu koje može imati jasnu svest o svojoj odluci u vezi sa vršenjem prava i dužnosti koje su potrebne za postojanje bračne zajednice. Kako zasnivanje bračne zajednice uključuje dva lica tako sud pored izvođenja dokaza saslušanjem roditelja maloletnog predlagača i samog maloletnog lica ima obavezu i da ispita kako lična svojstva drugog supružnika tako i njegovo imovno stanje kao i sve druge okolnosti koje se mogu smatrati bitnim za postojanje i trajanje bračne zajednice (ZVP, čl. 82, st. 4). Nakon što izvede dokaze saslušanjem maloletnog lica i njegovih roditelja kao i dokaze u vezi sa budućim supružnikom maloletnog predlagača sud će doneti odluku u obliku rešenja u vezi sa tim da li je predlog maloletnog lica za dobijanje dozvole za stupanje u brak usvojen

¹¹ Pod manom volje podrazumevamo volju koja nije slobodna jer je izjavljena u zabludi ili pod prinudom. Pod prinudom se podrazumeva nedozvoljeni akt koji je usmeren ka jednom licu i usled koje volja nije slobodna već je rezultat pritiska (Draškić, 2015, str. 94). Za razliku od prinude kod koje lice prema kome je usmerena ima jasnu predstavu o stvarnosti, ali je prisiljeno da deluje protiv svoje volje zabluda predstavlja pogrešnu predstavu o stvarnosti koja doovodi do nesvesne nesaglasnosti između prave i izjavljene volje te tako s aspekta zaključenja braka jedno od lica može biti u zabludi o identitetu supružnika, zabluda o građanskoj ličnosti i zabluda o bitnim osobinama supružnika (Draškić, 2015, str. 95)

ili pak, odbijen. Ukoliko je rešenjem suda odbijen predlog za dobijanje dozvole za sklapanje braka, protiv ovog rešenja žalbu može izjaviti samo maloletno lice koje želi da zaključi brak ili jedno od maloletnih lica ukoliko je postupak pokrenut zajedničkim predlogom (ZVP, čl. 83). Revizija nije dozvoljena protiv pravosnažnog rešenja drugostepenog suda (ZVP, čl. 86). Ukoliko je postupak pokrenut zajedničkim predlogom oba maloletna lica, odnosno jedno od njih može povući predlog do pravosnažnosti rešenja (ZVP, čl. 85).

ZAKLJUČAK

Brak kao društvena i pravna institucija ima dug istorijski kontinuitet na prostoru Republike Srbije, a njegova regulacija kroz različite epohe pokazuje kako se društvo odnosilo prema vrednostima, normama i očekivanjima u vezi sa porodičnim životom. Maloletnički brakovi su, u tom kontekstu, predstavljali poseban izazov – balansirajući između tradicije, običajnog prava, potrebe za socijalnim prihvatanjem, i kasnije, principa zaštite prava deteta i ličnog dostojanstva. Istorijski gledano, pravo maloletnih lica da zaključe brak bilo je uređeno kroz institut dispencije, koji se u početku nalazio u isključivoj nadležnosti crkvenih vlasti, a potom je, razvojem građanskopravnih odnosa i modernizacijom pravnog sistema, prenet na državne organe. Srpski građanski zakonik, kao i kasniji zakoni Kraljevine Jugoslavije, OZB i ZBPO, prepoznaju potrebu da se pod određenim uslovima, uz dozvolu roditelja, staratelja ili nadležnog organa, dozvoli sklapanje braka i licima mlađim od zakonom propisanog uzrasta. Međutim, kroz sve faze zakonodavnog razvoja provlači se jasna poruka zakonodavca – brak među maloletnim licima je izuzetak, a ne pravilo. Savremeni PZ zadržava ovaj pristup, propisujući da brak može sklopiti punoletno lice, dok je za maloletno lice neophodna prethodna dozvola suda. Sud, u vanparničnom postupku, detaljno ispituje psihofizičku zrelost predlagača, ekonomske i porodične uslove, motivaciju za zaključenje braka, ali i lična svojstva drugog supružnika. U tom postupku roditelji više nemaju pravni veto, ali se njihovo mišljenje uzima u obzir prilikom ocene da li brak može funkcionisati na način koji neće ugroziti razvoj, sigurnost i integritet maloletne osobe. Stoga je dužnost suda da u svakom pojedinačnom slučaju proceni da li su ispunjeni zakonski uslovi i da li je predlog za brak motivisan zreloom i samostalnom odlukom predlagača, a ne pritiscima sredine, roditelja ili budućeg supružnika. Posebno treba imati u vidu da odobrenjem za sklapanje braka, maloletno lice stiče punu poslovnu sposobnost, što dodatno obavezuje sud na pažljivu i savesnu procenu svih okolnosti slučaja. Na kraju, može se zaključiti da su maloletnički brakovi u savremenom pravnom poretku Srbije pravno dozvoljeni samo u izuzetnim i jasno ograničenim situacijama, a njihova dozvola je rezultat strogo kontrolisanog postupka čija je osnovna svrha – zaštita interesa deteta i očuvanje vrednosti braka kao zajednice koja se zasniva na zrelosti, slobodi izbora i uzajamnoj odgovornosti.

LITERATURA

1. Cvejić-Jančić, O. (2009). Brak i razvod između prošlosti i budućnosti. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*. 43(2), 63-87.
2. Draškić, M. (2015). *Porodično pravo i prava deteta*. Beograd:Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
3. Krstinić, D., Počuča, M. & Šarkić N. (2024). Underage marriage – A comparative analysis. *Pravo – teorija i praksa*, 41(2), 6-23. DOI: <https://doi.org/10.5937/ptp2402006K>
4. Mitić, M. (1980). *Porodično pravo u SFRJ*. Beograd:Službeni list SFRJ
5. Mladenović, M. &Panov, S. (2003). *Porodično pravo*. Beograd:Dosije
6. Ponjavić, Z. (1982). Maloletstvo kao bračna smetnja, *Glasnik Pravnog fakulteta u Kragujevcu*, 93-104
7. Osnovni zakon o braku, Sl. list FNRJ, br. 29/46
8. Ponjavić, Z. & Vlašković, V. (2019). *Porodično pravo*, Beograd: JP „Službeni glasnik“
9. Porodični zakon, Sl. glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
10. Počuča, M., Šarkić N. & Krstinić, D. (2025). Maloletnički brak u kontekstu prava deteta, obaveze roditelja i odgovornosti države, *Zbornik radova sa savetovanja pravnika – Budva*, 11-31
11. Presuda Saveznog vrhovnog suda UŽ. 3733/57 od 28. juna 1957. godine. Zbirka sudskih odluka, knjiga 2, sveska 2, Beograd
12. Radovanov, A. (2012). *Građansko procesno pravo: parnični i vanparnični postupak: arbitraža i medijacija*, Novi Sad: Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
13. Republički zavod za socijalnu zaštitu (2024). *Izveštaj o radu ustanova socijalne zaštite u zaštiti dece od dečijih brakova za 2024. godinu*. 10.03.2025. sa: <https://www.zavodsz.gov.rs/media/2936/6-izve%C5%A1taj-o-radu-2024-de%C4%8Diji-brakovi-rev-1032025-final-sk.pdf>
14. Srpski građanski zakonik od 11. marta 1844. godine. https://www.harmonius.org/sr/pravni-izvori/jugoistocna-evropa/privatno-pravo/srbija/Srpski_gradjanski_zakonik_1844.pdf
15. Stanković, G. (1982). Postupak za davanje dozvole za stupanje u brak u slučaju maloletstva, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, 22, 197-214
16. United Nations Children’s Fund (2018). *Child Marriage: Latest trends and future prospects*. New York: UNICEF
17. Uputstvo SU 165/49, Narodni pravnik, br. 2-3/1949
18. Zakon o braku, Sl. glasnik, br. 52/74
19. Zakon o braku i porodičnim odnosima, Sl. glasnik, br. 22/80
20. Zakon o sudskom vanparničnom postupku Kraljevine Jugoslavije, Službene novine, br. 178-XLVII, od 24. jula 1934. godine

21. Zakon o vanparičnom postupku, Službeni glasnik SRS, br. 25/82 i 48/88 i Sl. glasnik RS, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 - dr. zakon i 14/2022

SUMMARY

Marriage represents the foundation of the traditional family and a legal act between a man and a woman that establishes rights and obligations of the spouses. Although modern families are not exclusively based on marriage, it still remains the more frequent form of family union, especially due to the legal security it provides. The Family Law of Serbia defines marriage as a union between a man and a woman, based on free consent, declared before a registrar, and in the prescribed solemn form (*forma ad solemnitatem*). The conditions for contracting a valid marriage include the psychosocial maturity of the spouses, difference in sex, and fulfillment of legal requirements. The law also prescribes matrimonial impediments that prevent valid contracting of marriage, such as the existence of a prior marriage, incapacity for reasoning, blood, adoptive, and affinity kinship, guardianship, and minority. Minor marriages are particularly regulated due to their specific nature and risks. The legal age for contracting marriage without a special permit is 18 years, while a permit for minors may be granted in a non-contentious procedure on the condition that the minor persons are psychosocially mature for married life. The lower age limit for contracting marriage with a permit is 16 years, while younger minors cannot enter into marriage. The procedure for obtaining permission to marry for minors has a long tradition in Serbian law, including church regulation, civil codes, and later judicial and administrative procedures. In the contemporary procedure conducted before the Basic Court, the minor who wishes to enter marriage initiates a non-contentious procedure by submitting a proposal for permission. If both parties are minors, the procedure is conducted by a joint proposal. The court thoroughly examines the psychosocial maturity of the minors, as well as their personal and property conditions, and necessarily hears the parents or guardians, except in cases when they have been deprived of parental rights or do not participate. The hearing of the minor is conducted in the absence of other participants to protect the interests and freedom of expression of the will. Finally, the court issues a decision by which it approves or rejects the request to enter marriage. An appeal against this decision may be submitted only by the minor.